

УДК 373.5.064.13:6.362-058.855

Лідія Федорова

ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОПІКУНСЬКОЮ СІМ'ЄЮ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

У статті ми аналізуємо форми і методи соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі на засадах активного, емоційно-позитивного, особистісного спілкування з урахуванням біологічних зв'язків членів опікунської сім'ї. Аналізуються такі форми і методи роботи: проведення настановчих конференцій у школі, запровадження методичних семінарів; упровадження соціально-психологічних і соціально-педагогічних тренінгових програм в умовах школи; індивідуальні бесіди щодо розвитку опікунської сім'ї.

Ключові слова: опікунська сім'я, форми, методи, соціально-педагогічна робота, тренінг, бесіда, конференція, семінар, соціальний педагог.

В статье мы анализируем формы и методы социально-педагогической работы с опекуной семьей в общеобразовательной средней школе на основе активного, эмоционально-позитивного, личностного общения, учитывая биологическую связь членов опекуной семьи. Приводится пример таких форм и методов социально-педагогической работы: проведение установочных конференций в школе, введение методических семинаров; внедрение социально-психологических и социально-педагогических тренинговых программ в условиях школы; индивидуальные беседы по развитию опекунской семьи.

Ключевые слова: опекунская семья, формы, методы, социально-педагогическая работа, тренинг, беседа, конференция, семинар, социальный педагог.

In the article, we analyze the forms and methods of social and pedagogical work with a guardian family in a general secondary school on the basis of active, emotionally positive, personal communication, taking into account the biological connection of members of the tutelar family. In order to provide educational and methodological support for the development of the social work of social educators, subject teachers, deputy directors with a tutelar family, we developed a program and described the methodological seminar «Theoretical foundations for the organization of a multidisciplinary team for working with a tutelar family». The methodical seminar is designed to create a program for the preparation of a multidisciplinary team for social work with members of a tutelar family and orphaned children in a general secondary

school. Also we offer social pedagogues a social and pedagogical training «School of Professional intelligence of social life and technology to increase the level of social work efficiency (for working with tutelares, members of their families and children under tutelarship). For further social work with tutelar families in a secondary school, an adequate measurement and correction system should be used, which will direct social and pedagogical work for monitoring with specially developed testing techniques, questionnaires, observation and other psychodiagnostic methods for analyzing the problems of tutelar families.

Key words: *tutelar family, forms, methods, social and pedagogical work, training, conversation, conference, seminar, social pedagogue.*

Реальний стан організації соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній школі показав, що соціальні педагоги використовують не всі засоби впливу на опікунів, членів їхніх сімей та дітей, які перебувають під опікою. На теперішній час теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є об'єктом уваги українських і зарубіжних науковців: І. Бабенко [1], А. Капської [2], В. Курбатова [9], В. Мишківської [1], Р. Овчарової [5], В. Оржеховської [6], Ж. Петрочко [7] та ін.

Аналізуючи наукові дослідження і публікації стосовно форм і методів соціально-педагогічної роботи сучасних науковців ми звертали увагу на роботи таких вчених: В. Поліщук [8] (теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти), І. Трубавіна [10, 11] (соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія та методика; теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю), І. Мельничук [4] (тренінг професійної ідентичності: навчально-методичний комплекс), С. Харченко [12] (соціально-педагогічні технології).

Метою статті є аналіз форм і методів соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній середній школі з опікунською сім'єю для досягненні високого рівня роботи з дітьми-сиротами та членами опікунських сімей.

Педагогічних працівників загальноосвітніх середніх шкіл необхідно орієнтувати на надання професійної допомоги та підтримки опікунським сім'ям із урахуванням підходів (особистісно зорієнтований, індивідуальний, системний та родинноцентричний підходи). Ураховуючи ці підходи до соціально-педагогічного патронажу дитини-сироти в опікунській сім'ї, необхідно орієнтуватися на проблеми задоволення потреб дитини, яка перебуває під опікою, а також на соціальний розвиток опікунської сім'ї. Саме тому для цілеспрямованої і систематичної діяльності та підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю ми пропонуємо такі форми і методи роботи: проведення настановчих конференцій у школі, запровадження методичних семінарів для соціальних педагогів, учителів, класних керівників,

педагогів-організаторів, заступників директорів та ін., упровадження соціально-психологічних і соціально-педагогічних тренінгових програм в умовах школи. Також проводити індивідуальні бесіди щодо розвитку опікунської сім'ї, розробляти індивідуальні програми для тих випадків, де є суттєві складнощі.

Соціально-педагогічна робота в загальноосвітній середній школі дає можливість педагогам, вихователям, адміністративному персоналу набути різних знань і навичок, що прийнятні для розвитку сучасного суспільства – навчитися досліджувати, аналізувати різні випадки, проектувати технології соціально-педагогічної діяльності для певних груп населення тощо. У роботі з опікунською сім'єю як окремою групою людей, що об'єднані кровними зв'язками та виховують дитину-сироту або дитину, яка позбавлена батьківського піклування, соціальний педагог повинен, насамперед, зрозуміти власну організаційну роль, усвідомити своє призначення щодо плекання такої цінності, як турбота. Насамперед слід усвідомити, що він не фахівець із надання певних консультацій, збору даних та проведення діагностики, а насамперед, особистість із такими якостями, як гуманістичні (альтруїзм, почуття гідності та честі, доброзичливість, толерантність та ін.); психоаналітичні (самооцінювання, самоконтроль, самовиховання та ін.); психолого-педагогічні (емпатійність, співпереживання, комунікабельність, красномовність, тактовність та ін.), що мають проявлятися у практиці роботи у школі.

Схарактеризуємо нашу роботу з підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в умовах загальноосвітньої середньої школи більш докладно.

Для організації підвищення рівня ефективності надання екстрених та поточних послуг для опікунської сім'ї в умовах загальноосвітньої середньої школи представляємо спеціально розроблені матеріали, вправи та завдання для роботи з опікунськими сім'ями.

Так, ми пропонуємо для соціальних педагогів, учителів-предметників, класних керівників, адміністрації навчального закладу методичний семінар «Теоретичні основи організації мультидисциплінарної команди для роботи з опікунською сім'єю». Зазначимо, що названий методсеінар спрямований на досягнення мети – забезпечення комплексності у соціально-педагогічній роботі з опікунською сім'єю на базі загальноосвітньої школи.

Серед основних питань, що розглядаються під час методичного семінару, є такі: теоретичне обґрунтування функціональних обов'язків кожного члена мультидисциплінарної команди для роботи з опікунськими сім'ями; вміння на практиці використовувати варіативні технології, форми та методи соціально-педагогічного патронажу опікунської сім'ї для розбудови соціального простору дитини, яка перебуває під опікою; у результаті фахівці отримують теоретичні знання щодо екстрених та

поточних соціальних послуг та відповідні вміння. Тому для участі в методичному семінарі мають бути запрошені соціальні педагоги і психологи шкіл, класні керівники, соціальні працівники, представники органів опіки, дільничні, спеціалісти із організаційно-правових питань.

На методичному семінарі під час формування вміння використовувати на практиці варіативні технології, форми та методи соціально-педагогічного патронажу опікунської сім'ї для розбудови соціального простору дитини-сироти, ми пропонуємо різні матеріали для вивчення. По-перше, вказувати на те, що соціально-педагогічний патронаж є видом соціально-педагогічної роботи, спрямованої на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді. Соціально-педагогічний патронаж опікунської сім'ї здійснюється із певною метою, яка полягає у подоланні життєвих труднощів, збереженні та підвищенні соціального статусу її членів. Такий патронаж передбачає послідовне здійснення чотирьох етапів, а саме: 1) вивчення та оцінка ситуації, у якій опинилися члени опікунської сім'ї; 2) розробку та прогнозування програми щодо вирішення проблем та задоволення базових потреб дитини-сироти та рідних дітей опікунів, самих опікунів; 3) узгодження запропонованої програми з кожним членом опікунської сім'ї; 4) реалізація основних дій, спрямованих на підвищення узагальненого критерію якості життя в опікунській сім'ї. Для здійснення цих завдань насамперед необхідно використовувати специфічні методики (експрес-опитувальник опікунів, оцінка потреб дитини тощо), проводити візуальну діагностику соціально-побутових умов проживання дитини-сироти в опікунській сім'ї, заповнити облікову картку сім'ї дитини, акт обстеження матеріально-побутових умов проживання дитини, соціально-педагогічну картку учня та проводити інші діагностичні експертизи, пов'язані із самооцінкою психічних станів дитини-сироти, загальною характеристикою стану здоров'я і розвитку дитини-сироти, наявністю патологічних потягів, психологічною атмосферою у сім'ї, характером взаємин опікунів із дитиною, організацією дозвілля дитини-сироти, спрямованістю її інтересів, самооцінкою та особливостями поведінки тощо.

Наведемо приклад роботи соціального педагога. Завданням було визначення основних потреб опікунських сімей і, зокрема, дитини-сироти. Для цього можна використати метод «Мета-план». Цей метод вважаємо незамінним для розв'язання складних завдань у роботі соціального педагога. Визначення основних потреб конкретної опікунської сім'ї і, зокрема, дитини-сироти зводилося до розроблення наочної таблиці під назвою «Мета-план» (див. табл.1).

Таблиця 1

Визначення основних потреб опікунської сім'ї і дитини-сироти

Мета-план: визначення основних потреб опікунської сім'ї і дитини-сироти		
Якою насправді є ситуація в опікунській сім'ї?	Опікунська сім'я	Дитина-сирота
	При первинному обстеженні членів опікунської сім'ї можна визначити потребу у соціально-педагогічному патронажі не тільки соціальним педагогом, але й з боку психолога. Не володіє інформацією щодо пільг, які надаються дитині, і саме тому потребує допомоги від спеціаліста з організаційно-правових питань	Потребує прояву турботи і піклування не тільки з боку опікунів, але і членів опікунської сім'ї. Відчуває захищеність, потребує допомоги вчителя математики. Дитина займається баскетболом у спортивній школі, відвідує всі тренування, їздить на змагання, але бере участь тільки у розминці. Разом із дітьми не грає, сидить у роздягальні. Така ж ситуація спостерігається під час уроків фізкультури
Яка ситуація має бути, яку мету перед собою ставлять опікуни?	Повна інформованість опікунів щодо виховання та пільг дитини-сироти, робота мультидисциплінарної команди	Дитина має відчувати себе захищеною, розвиватися, як і її однолітки, що мають такі ж потреби та схильності.
Чому ситуація склалася таким чином?	Часткове надання інформації з приводу пільг, опікуни не отримують за власним бажанням консультацій соціального педагога, класного керівника та адміністрації школи, де навчається дитина-сирота	Дитина не звертається самостійно до надання соціальних послуг, не бажає отримувати консультацію психолога, не може встановити довірливі відносини із рідними дітьми опікунів, які її іноді дратують
Пропозиції щодо вирішення проблеми	Повне надання інформації з приводу пільг, встановлення графіку консультацій для опікунів. Запровадження технології щодо встановлення довірливих відносин із опікунами	Дитина-сирота повинна безкоштовно отримувати гарячий обід у шкільній їдальні, користуватися всіма пільгами, які надаються державою, отримувати піклування від опікунської сім'ї, бути задіяною у позашкільних гуртках
Необхідні соціокультурні ресурси	Підбір технік сімейної терапії, методів, що змінюють ставлення опікунів до	Проведення соціально-педагогічного дослідження. Запровадження та підбір

	отримання необхідних консультацій. Позиціонування виховної, рекреаційної та психотерапевтичної функції сім'ї у бесідах із опікунами	доцільних методик і технологій для роботи із урахуванням індивідуального підходу у роботі із визначення основних потреб дитини-сироти

Спільна діяльність соціального педагога та відповідних спеціалістів під час навчання дитини-сироти у загальноосвітній школі є необхідною умовою розбудови соціального простору для дітей, що перебувають під опікою.

Для організації забезпечення соціальної взаємодії педагогів, соціальних працівників, опікунів та дітей на засадах активного, емоційно-позитивного, особистісного спілкування з урахуванням біологічних зв'язків членів опікунської сім'ї, виникає необхідність щодо проведення інформаційної роботи з суб'єктами соціально-педагогічної діяльності з опікунською сім'єю в умовах загальноосвітньої середньої школи.

З метою підвищення професійної компетентності соціального педагога в роботі з опікунською сім'єю пропонуємо соціально-педагогічний тренінг «Школа професійних умінь соціальної взаємодії».

Мета тренінгу – надання допомоги педагогічним працівникам навчального закладу в оволодінні основними професійними вміннями соціальної взаємодії.

Методи проведення тренінгових занять: діалогова взаємодія, дискусія, моделювання, мозкова атака, ділова гра, вправи на організацію взаємодії з дитиною.

Під час проведення соціально-педагогічного тренінгу «Школа професійних умінь соціальної взаємодії» роботу необхідно спрямовувати на вироблення відповідних професійних навичок соціальних педагогів із послідовним дотриманням «семи кроків».

Перший крок: визначення уміння організації соціальної взаємодії на попередньому етапі роботи. Заняття розпочинається з короткого обговорення групою під Вашим керівництвом специфіки такого професійного уміння, як соціальна взаємодія, яке має бути напрацьованим. Зазначимо, що такий вступ має велике значення, оскільки соціальним педагогам необхідно зрозуміти цей тип професійного уміння – як його абстрактну сутність, так і конкретне значення (з наведенням конкретних прикладів роботи з опікунською сім'єю). На практиці цю мету було досягнуто швидко, адже спільними зусиллями у процесі колективного обговорення дійшли згоди у розумінні соціальної взаємодії як специфічного уміння, що необхідне для виконання процедур, пов'язаних із досягненням результативності роботи мультидисциплінарних команд.

Другий крок: демонстрація професійного уміння щодо взаємодії у

соціумі з питань вирішення проблем опікунської сім'ї. Моделювання соціальної взаємодії з опікунами та особами, які можуть допомогти їм на практиці вирішувати проблеми, що виникають у процесі виховання дитини, яка перебуває під опікою. При цьому соціальні педагоги враховують принцип соціального реагування [3], який у нашому випадку забезпечує здійснення заходів при наданні соціально-педагогічної допомоги опікунській сім'ї з урахуванням виявлених індивідуальних проблем у кожній опікунській сім'ї, без обмеження стандартним набором форм і методів роботи із сім'єю взагалі.

Третій крок: вивчення професійних мотивів і виявлення потреби соціальних педагогів у визначених уміннях соціальної взаємодії. Перш ніж соціальні педагоги розпочинають тренінг, ми вважаємо за необхідне з'ясувати потребу у його розумінні кожним соціальним педагогом – учасником тренінгу. Тобто, реалізація професійних умінь соціальної взаємодії на високому рівні в учасників тренінгу допоможе іншим соціальним педагогам обмінюватися професійним досвідом вирішення тієї або іншої життєвої ситуації, яка виникла в опікунській сім'ї. Існує необхідність у їх відкритому обговоренні у групі, вивченні послідовності кроків, необхідних для доцільного та реалістичного розвитку означених умінь. Отже, кожному соціальному педагогу пропонується по черзі сказати, де, коли, а особливо – щодо кого він вважав би за корисне застосувати напрацьовані професійні уміння, зразки яких були продемонстровані соціальними педагогами з високим рівнем умінь соціальної взаємодії. Для того, щоб така інформація була більш ефективною, на фліп-чарті пишуться імена членів групи і поруч – тієї особи, щодо якої таке професійне уміння буде застосовуватися, а також записуєте тему тренінгу. Зазначимо, що непорушне правило «Школи професійних умінь соціальної взаємодії» полягає в тому, що кожний соціальний педагог мусить брати участь в усіх тренінгах з розвитку названого професійного уміння, визначеного за програмою.

Четвертий крок: організаційна підготовка до проведення тренінгу. Після того, як соціальний педагог описує проблемну ситуацію з реального життя опікунської сім'ї, де професійне уміння стає у пригоді, він призначається на роль головної дійової особи у тренінгу і обирає собі напарника на роль другої особи (скажімо, тих професіоналів, які б допомогли вирішити конкретну проблему опікунської сім'ї (мультидисциплінарна команда). Це допомагає учасникам тренінгу отримати додаткову інформацію, необхідну для того, щоб зробити проблемну ситуацію якомога більш наближеною до реальної.

П'ятий крок: безпосереднє проведення тренінгу. Перед тим, як розпочати тренінг, всім учасникам нагадайте про їхні обов'язки: головній дійовій особі пропонується дотримуватися соціальної взаємодії, другому – уявити себе у ролі іншого представника мультидисциплінарної команди, а

іншим учасникам – уважно спостерігати за взаємодією. Можете закріпити спостерігачів за тренінгом для відстеження соціальної взаємодії. Кожен контролює її в ході тренінгу та надає про це інформацію на наступному занятті, метою якого є обмін думок (зворотний зв'язок).

Соціальних педагогів, які спостерігають за тренінгом, треба орієнтувати, на те які прояви професійних умінь слід звертати увагу (наприклад, мову, інтонацію, жести). Потім відбувається інсценування проблемної ситуації в опікунській сім'ї. З цієї хвилини уважно слідкуйте за діями соціального педагога і уявною реалізацією соціальної взаємодії. Тих соціальних педагогів, які були залучені у цій проблемній ситуації і намагалися певним чином пояснити свою взаємодію, але в них не виходило, схильйте до пошуку нового підходу до проблеми.

Шостий крок: зворотний зв'язок після тренінгу. Після проведення кожного тренінгу відводився короткий час для зворотного зв'язку. Це допомагає соціальному педагогу з'ясувати, наскільки добре він дотримувався професійних умінь, чи відхилився від них; перевірити психологічний вплив тренінгу на інших і стимулювати до соціальної взаємодії у вирішенні життєвих проблем. Соціальному педагогу пропонується зачекати доти, доки той не вислухає коментарі всіх присутніх, а потім на них відповідати. Та людина, яка працювала у парі із соціальним педагогом, повинна першою поділитися своїми враженнями. Далі інші спостерігачі з числа соціальних педагогів висловлюють свої зауваження – що вдалося і наскільки добре дотримувалися професійні уміння. Потім Ви висловлюєте свої думки, тобто здійснюєте соціальне підкріплення учасників (у вигляді схвалення чи заохочення). Далі увага звертається на дії соціального педагога. Після прийняття зворотного зв'язку, отримання варіантів вражень для коментарів запрошується кожний учасник тренінгу. Він висловлюється, чим показує свою реакцію на зауваження інших соціальних педагогів щодо тренінгу. У такий спосіб він вчиться оцінювати ефективність свого професійного уміння у світлі зворотного зв'язку, отриманого від інших.

Сьомий крок: моніторинг та оцінка соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю. Після проведення тренінгу, соціальним педагогам надається змога втілити в життя ті професійні уміння, яким вони практикувалися протягом заняття. Група отримує самостійне завдання, яке виконує у межах свого навчального закладу, але поза тренінговою аудиторією. Ми вважаємо, що доцільно розпочинати з відносно простого самостійного завдання, і, якщо професійна майстерність набувається швидко, можна наближатися до більш складних. Ім'я особи / осіб, із якими соціальний педагог випробовував свої професійні уміння, день, місце – усе це обговорювалося і записувалося. За отриманими записами мали визначитися кількісні та якісні показники.

Кожне наступне заняття «Школи професійних умінь соціальної

взаємодії» починається з обговорення. Після сесії тренінгів усі члени групи збираються для підведення підсумків, виконують самостійну роботу щодо відпрацювання і випробування інших професійних умінь.

З метою проведення інформаційної роботи з педагогічними працівниками навчальних закладів ми пропонуємо використати такі форми, як бесіди, семінари, круглі столи та практико-орієнтовані конференції у школі. «Традиційні та інноваційні форми опікування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Роль батьків у вихованні дітей та вплив близьких родичів на розвиток особистості дитини», «Основні форми громадянського виховання українців», «Державна система опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні», «Законодавче забезпечення пріоритетності сімейного влаштування дитини, залишеної без батьківського піклування, в Україні».

Розглядаючи на семінарах питання щодо соціально-правового захисту дитини-сироти, вважаємо за важливе розвиток і таких умінь: 1) організувати консультування членів опікунської сім'ї за програмами сімейної терапії; 2) виявляти механізми формування цінності турботи в опікунській сім'ї; 3) здійснювати соціально-педагогічну роботу з опікунською сім'єю за допомогою мультидисциплінарної команди в умовах загальноосвітньої середньої школи.

Під час дискусії «Соціально-правовий захист законних інтересів дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків» детально розкрийте такі питання:

- обов'язки суспільства та органів влади щодо виявлення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків;
- основні завдання органів опіки і піклування;
- права й обов'язки опікуна і піклувальника, їх відмінності;
- державні пільги для дітей-сиріт, що проживають в опікунській сім'ї.

У ході обговорення діяльності органів влади щодо виявлення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, уточніть, зокрема, завдання органів опіки і піклування із соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, а соціальні педагоги можуть розкрити права та обов'язки опікуна і піклувальника. Для надання інформації про пільги, встановлені державою для цієї категорії дітей, запросіть представника юридичної організації, який окреслить соціально-правозахисні пільги для цієї категорії дітей – випускників шкіл.

Тематику бесід пропонуємо таку:

1. Приклади ефективного соціального захисту опікунської сім'ї.
 2. Цікаві тренінгові вправи щодо вивчення прав членів опікунської сім'ї.
 3. Механізми соціального захисту прав дітей-сиріт, які виховуються
-

в опікунській сім'ї.

4. Соціальний захист житлових прав дітей та молоді.

5. Житловий кодекс України про право позачерговості у наданні дитині-сироті житла у разі його відсутності.

6. Контроль одержаних коштів від орендодавців приватизованого житлового приміщення дитини-сироти, яка не проживає в успадкованій квартирі від рідних померлих батьків, а проживає у квартирі опікунів.

7. Відмінності у механізмах отримання дітьми-сиротами коштів за їхнє власне житло у разі влаштування дитини до державного дитячого закладу та у разі утримання дитини в опікунській сім'ї.

8. Встановлення опіки над іноземними дітьми-сиротами, які проживають в Україні.

Таким чином, ми пропонуємо форми і методи які соціальній педагог може використовувати у своїй роботі з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі.

З метою навчально-методичного забезпечення розвитку соціально-педагогічної роботи соціальних педагогів, учителів-предметників, заступників директорів з опікунською сім'єю нами розроблено програму й обґрунтовано проведення методичного семінару «Теоретичні основи організації мультидисциплінарної команди для роботи з опікунською сім'єю». Методсемінар розрахований на створення програми підготовки мультидисциплінарної команди для соціально-педагогічної роботи із членами опікунської сім'ї та дітьми-сиротами в загальноосвітній середній школі.

Також ми пропонуємо із соціальними педагогами соціально-педагогічний тренінг «Школа професійних умінь соціальної взаємодії» і технологію підвищення рівня ефективності соціально-педагогічної роботи (для роботи з опікунами, членами їхніх сімей та дітьми, які перебувають під опікою).

Для подальшої соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі необхідно використання адекватної системи вимірювання та корекції, що буде спрямовувати соціально-педагогічну роботу на проведення моніторингу за допомогою спеціально розроблених методик тестування, анкетування, спостереження, інших психодіагностичних методів для аналізу проблем опікунських сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко І. Г. Соціально-педагогічна реабілітація бездоглядних дітей / І. Г. Бабенко, В. М. Мишківська, Н. П. Павлик. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 199 с.
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка / [А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

3. Кравченко Т. В. Допомога батькам у вихованні дітей : методичні рекомендації для соціальних працівників / Т. В. Кравченко, І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2004. – 100 с.
4. Мельничук І. М. Тренінг професійної ідентичності : навч.-метод. комплекс [для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, магістр спеціальності 7.040202, 8.040202 – «Соціальна робота»] / І. М. Мельничук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 88 с.
5. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
6. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – К. : ВіАн, 1996. – 352 с.
7. Петрочко Ж. В. Основи соціально-правового захисту особистості : навч. посіб. [для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» денної та заочної форми навчання] / Ж. В. Петрочко. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2009. – 320 с.
8. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник / В. А. Поліщук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
9. Социальная работа : учебник для студентов / [под общей ред. проф. В. И. Курбатова]. – Ростов-на Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
10. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : [монографія] / І. М. Трубавіна. – Х. : Нове слово, 2007. – 395 с.
11. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. М. Трубавіна. – Луганськ, 2009. – 46 с.
12. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч. метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. – Луганськ : Альма матер, 2005. – 552 с.